

Audreaskopet

Lægerundtvingen 5 D

Bygdeboknemnda.

Abelso.

Bygdeboknemnda har ansveret for at ~~bygdeboka~~ kjem i stand og at arbeidet med boka får så gode vilkår som mogeleg. Ho må då syta for at det økonomiske grunnlaget for arbeidet er i orde og at pengane vert nytta på beste måten.

Nemnda mør vera samansett slik at ho har sosialt tyngd og autoritet. Dette gjeld serleg dersom nemnda er liten. Dersom ein vil ha ei relativt stor nemnd, bør ein syta for at dei ulike interessene andsynes bygdeboka får målsmenn i nemnda. Det vert då representantar der for "pengemakta" (kommunen, banken, sterre maringssamkipnader, lag og institusjonar, alt etter korleis finansieringa er lagt opp), lokalhistorikarane og den historisk interesserte ålmenta, skulen og det friviljuge ^{folke} opplysningsarbeidet. Det ~~kan~~ kan også i ymse have vera formålstenleg å ta omsyn til dei ulike samfunnsgruppene i bygda, t.d. om det i ei gamal rein bondebygd er innsprengt sterke grupper av industriarbeidarar, fiskarar og fangfolk eller likande. Nemnda vil då lett verta stor, endå om det ofte er mogeleg å få la ein og same mann representera fleire av desse ulike ~~interessene~~ interesser som er nemnt ovenfor. T.d. kan ein lærar som har vore mykje med i ungdomslagsarbeid i bygda, godt vera målsmann både for skulen og det friviljuge folkeopplysningsarbeidet. Dersom ungdomslaget står for innsamlinger til bygdebokarbeidet, kan han gjennom det verta målsmann for "pengemakta" og.

Dersom ein vrakar å få med målsmenn for flest mogelege interesser eller det let seg gjera å "slå saman" interessene, kan ein få ei lite nemnd på 3-6 mann.

Vert nemnda på 8-12 mann, bør ho kleva seg i eit arbeidsutval og eit finansutval. Formannen i arbeidsutvalet

Tog har gort skjøn
på det

bør vera ein aktiv ~~ukk~~ lokalhistorikar eller i allfall ein mann som ~~ukk~~ er sterkt interessert i dette arbeidet. Han er medlem av finansutvalet og formann for heile nemnda, om han høver til det. I tilfelle han ikkje høver, bør formannen i finansutvalet vera formann i nemnda.

+17

Økonomisk bør bygdeboknemnda ikkje leva frå hand til munn. Dersom ho skal få organisert innsamlinga og utarbeidinga rasjonelt og effektivt, må pengetilhøva vera greie. Ho bør difor ha faste årlege løyvingar frå kommunen. Dersom andre enn kommunen er med på finansieringa, bør det i allfall banken og store næringsverksemder og kunna gi løyvingar som i allfall er så nokolunde like store kvart år. Noko annleis vil det vel ofte stella seg med mindre pengesterke verksemder, institusjonar og organisasjonar, som ~~med~~ oftast gir ein pengesum ein gong for alltid. - Pengane som kjem inn til bygdebokarbeidet, bør setjast på serskildt bankkonto til fritt rådvelde for nemnda.

+18

Det må frå første stund vera heilt klårt kva kompetanse nemnda har. Ho bør vera mest mogeleg fri og ubunden. I dei fleste tilfelle vil det likevel vera mogeleg å slå fast på førehand kor stor boka skal vera, dvs. kor mange band ein skal gi ut og kor mange sider (på nærmeste hundrad) det skal vera i kvart band. Kommune, bank og andre større finansierings-institusjonar har rettkome krav på å få ta stede til ei motivert utgreiing frå nemnda om dette. Likeins kan dei ha rettkome krav på å få ta stede til alternativ innstilling frå nemnda om prentingsvilkår og salgs-vilkår. Men nemnde står heilt fritt når det gjeld å organisera innsamlingsarbeidet. Kommune, bank og andre institusjonar som har målsmenn i nemnda kan heller ikkje ta avgjerd om den indre planen for boka; men nemnda kan ha gagn av å senda dei rapport om arbeidet, t.d. ein gong om året.

Gjerdvin 1800 innb.
Strykn. På eftir
gitt gjennom nesten
helseporten av dei som
er heilt nautbygt.

Grafsk arbetsområde.

Kor stort geografisk arbetsområde skal nevnda ha, det vil seia kor stort område skal bygdeboka gjelda for?

Dei første moderne bygdebøkene var lagt opp ~~ikkjekjempe~~ slik at den første luten av verket gav den ålmenne soga for eit sterre distrikt og siste luten gav meir spesielle soger for kvar einskild bygd innan distriktet. (jf. dr. philos. Lars Reintons foredrag) Ein slik plan krev samarbeid ~~med~~ fleire bygder imellom om bygdebokarbeidet, anten slik at dei einskilde ~~byggde~~ bygdene er representert i ei sams bygdeboknernd eller slik at dei einskilde bygdeboknerndene organiserer eit samarbeid.

Det viste seg å vera vanskeleg å få sett dei første store planane ut i livet. Viktigaste grunnen til dette var at heile verket skulle vere eit einmanns-arbeid, men det er også andre vanskar vinna over om ein slik plan skal føra til eit fullgodt resultat. Lokalpatriotismen vil lett skape vanskar - mindre og yngre bygder vil gjerne kjenna seg som "underbruk" under større og eldre bygder. Det kan også vera vanskeleg å gi det sams bandet ein indre plan som alle er nøgd med. Dessutan set ~~ikkj~~ eit slikt samarbeid ganske store krav til organisasjon.

Nå kan vi vel verta samde om at bygdebøkene i nyare tid ofte gjeld for eit altfor lite distrikt. Bygder som enda i dag er eitt, både økonomisk og kulturelt, har fått kvar sine bygdebøker fordi dei er delt i to eller fleire herad, og det endå om denne ~~leyvinga~~ er relativt ung.

Vet er ikkje lite å vinna ~~med~~ å ta eit lite område til emne for bygdeboka. Ein får færre detaljer å arbeida med, og skildringa kan verta meir intim og livsnær. Men det kan ofte vera vanskeleg å få sett ~~ein~~ bygda i rett relief fordi ein då må sprengja råma for bygdeboka ved å dra inn

altfor mykje både åv distriktet og heile landet. Det vert lettare å ~~ikkje~~ byggja opp ein bakgrunn for den einskilde bygda i ei distriktsøge der ein samstundes kan samanlikna dei einskilde bygdene innanfor distriktet og setja distriktet opp mot ~~innandet~~ andre distrikt.

Det er òg svært mange ~~mykkjekk~~ historiske ovringar som gjeld for eit sterre område. Skifte i marings- og kulturliv var sjeldan sermerkt bare for ei einskild bygd. Skattekjipnad og verdsleg ~~mykkjekk~~ styringsskikk var sams for futedømet, rettsskipnad for skrivardømet og kyrkjeleg skipnad for prestegjeldet. Alle administrasjonsområdet var altså ikke like store, men av praktiske grunnar må ein likevel stort sett halda seg til same området gjennom sterre delar av framstellinga. Då blir det gjerne skrivar- eller futedømet som ligg best til rette, m.a. fordi mykje av kjelde-tilfanget til noko eldre tid knyter seg til skrivar- og futeenbetet. - Etter 1837 er så mange av dei historiske ovringane som byggjer opp bygdesoga, knytt til heradet at det vert naturleg å skilja ut det som ~~er~~ er sers for det einskilde heradet i ~~des~~ einskilde heradssoger. Desse kan òg fortelja meir utførleg om ting som bare kunne takast summarisk i distriktsøga, t.d. personalia og prestar, kapellhanar, klokkarar, lærarar og lensmenn i eldre tid, den detaljerte utgreiinga om ~~mykkjekk~~ skule-, fatig- og forlikskommisjonar og om kyrkjebygningar, skulehus og tingstover, soga om sokneselskap o.l. i den mun det ikkje er funne rom for dette i distriktsøga. Distriktsøga held fram etter 1837 med ~~den~~ skildring av dei ålmenne draga i den økonomiske og kulturfelle utviklinga og kan slutta med ein økonomisk-geografisk analyse av tilhøva innan distriktet i dag.

På denne måten kan ein få ei bygdebok som ikkje skil det som bør vera samanbinda og som samstundes ~~mykkjekk~~ gir kvart herad det som bygdefolket der ynskjer og

Ísoknaboksaunliga

har krav på.

17 Dersom det ikkje let seg gjere å få til eit samarbeid om utarbeidinga av eit bygdebokverk som stort sett fylgjer planen ovanfor, bør ein i alle tilfelle gjera det ein kan for å få til eit samarbeid om stoffsamlinga. Det har praktiske føremuner som vi skal koma attende til under bolken om stoffsamlinga.

+17 Dersom eit slikt samarbeid skal lukeast, må dei ymse nemndene skaffa seg eit samarbeidsorgan. Det er og om å gjera å få gjort det klårt for "pengemakta" i dei einskilde bygdene at dette samarbeidet er sers viktig, derfor bør ein driva agitasjon for saka i heradstyre og andre institusjonar. Dette gjer ein sikkert best gjennom foredrag.

Stoffsamlinga.

Dr. philos. Lars Einton og lektor Trygve Lysaker har gitt oversyn over dei viktigaste kjeldene til bygdeboka. Listene deira er ikkje fullstendige, - ingen kan rekna opp alle dei kjelder ein lokalhistorikar kan auss or - men dei er så utførlege at det ikkje er grunn til å kome med noko supplering her.

Vi skal heller ta for oss eit spørsmål som er like viktig: Korleis skal bygdeboknemnda på beste måten få tak i alt det tilfanget som ligg gjemt i og utanfor bygda. Arbeidsmåten vert ulik for dei ymse grupper av kjelder.

Ex 1. Det som det høstar mest ned, er å samla dei opplysningane ein kan få ved synfaring av gardane og ved å spørja ut gamle folk. Det gjeld å kartleggja naturvilkår og busetnad før og nå, registrera gamle hus, ting, bilette, stadnamn og andre nemningar og få vita mest mogeleg om garden, gardsfolket, gardsarbeidet og dei ymse sider av bygdelivet i gammal tid. Dette arbeidet har ein ofte freista få gjort ved

å arbeide ut spørjelister som vert sendt rundt på gardane, men eg trur eg må ha rett til å seia at ~~XXIX~~ resultatet oftast har vore heller magert. Det er vanskeleg å få sett opp ei spørjeliste som tar med alt en burde ha med, og om ein likevel greier det, så er det svært mange av bygdefolket som ikkje har føresetnad eller interesse for å svara til-ffedsstillande på spørsmåla.

Dersom ein vil eller må få arbeidet gjort billeg, kan ein dela det mellom fleire "grendemenn" som ~~hav~~ går ikring i ein så liten krins at dei kan få arbeidet gjort på fri-tida. Men det vil alltid visa seg at nokre av "grendemannene" svikter, og i alle høve vert resultatet ujamnt. Best resultat vil ein i regelen få om ein overlet arbeidet til ein interessert og kunnig samlar som då må få godtgjerdslle for taapt arbeidsforteneste.

Ved ein slik arbeidsmåte kan ein med godt resultat nytta spørjelister som innsamlarane (-en) skal spørja etter, omlag som ei huggseliste. Ein har då plan over arbeidet og trygd for at alle gardane vert handsama likt. Det har også mykje å seia at innsamlarane ("en") har med seg materiale som kan orientera dei/han noko om den garden dei skal granskha og som kan friska opp minnet om folk og bustader som nå er borte. Til ~~xx~~ eit slikt materiale hører utskiftnings-kart, gamle markegangsforretninger, dokument frå eldre syn-faringar, eldre og nå gjeldande matriklar, utskrift ug av grunnbok og kyrkjebok 100-150 år bakover og folketeljingane 1865 og 1875. Desse opplysningane kan ein skriva opp på lausark for kvart gardsnummer og samla dei i ringperm. Ein bygdesamlar som har alt dette materialet med seg, er svært vel utstyrt. For å skaffa det må det arkivgransking til.

2. Arkivtilfanget i byrda er både offentleg og privat.

Bonnda må først og fremst skaffa seg oversyn over det som finnst av arkivsaker; den eller dei som seinare skal arbeide

ut boka, kan så ~~einann~~ finna fram ~~ikk~~ kvar til sitt og skriva av det dei treng. Dersom næmnda nyttar ein kunnig mann til å samla dei opplysningane som er nemnde under 1, vil det vera naturleg ~~at~~ å be han registrera dei gardsarkiva som han kjem over samstundes. Han kan sjølsagt også få til oppgåve å leita fram og registrera arkivkjelder i bygda som ein ikkje finn fram til ved gardsregistrering. - Dersom innsamlingsarbeidet på gardane vert gjort av ~~g~~ "grendemenn", kan ein ikkje vente å få detaljregistrering av gardsarkiva, for å greie det må ein ~~ha~~ kunna lesa gotisk skrift, men ein kan få vite kva gardar som har gardsarkiv.

Fra Riksarkivaren er det gått ut rundeskriv til kommunane om å setja ned arkivnemnder til å skipa kommunearkiv som helst skal gi rom for viktige private arkiv også. Det skulle liggja nær for bygdeboknemnda å stø dette arbeidet, eventuelt ta det på seg. Riksarkivaren har også sendt ut ei prenta rettleiing om ~~xxxxxx~~ innsamling av arkivsaker og om innreiing og ordning av kommunearkiv.

Gjennom Den norske historiske forening er det også etter privat initiativ nedsett ein kommisjon som skal ta ~~seg~~ av private arkiv i landet. I kommisjonen er det mālmenn for institusjonar og organisasjonar som har interesse for eit slikt arbeid, m.a. Landslaget for Bygde- og byhistorie. Kommissjoen er ikkje kommen i gang med arbeidet, men det er å venta at den gjennom kommunen eller beinveges vil søkja kontakt med arkiv- eller bygdeboknemnder i dei herad der det er slike. Det skulle liggje nær for bygdeboknemnda å stø dette arbeidet også, eventuelt ta det på seg om det ikkje finnst arkivnemnd i bygda.

3. Det neste av arkivtilfæget utenfor byrda er samla i riksarkiv og statsarkiv eller Statsarkivkontor. Noko er også å finna i offentlege eller halvoffentlege institusjonar som Norsk Historisk Kjeldeskrift-Institutt, Statistisk

Sentralbyrå. Norges Brannkasse, Selskapet for Norges Vel
o.s.

Frå innsamlarsynsstad kan vi gruppera dette tilfanget i 3 grupper.

a. Ikkje lite arkivtilfang kan profesjonelle avskrivrarar skriva av etter sjenerell instruks. Det gjeld skattemann-tal og jordebøker, folke-, ~~letter-~~ ^{krølu} og jordbrukssteljingar, Grunnbok, kyrkjebok, skifteprotokoller o.s.a.

b. Mykje anna arkivtilfang kan profesjonelle avskrivrarar skriva av etter detaljert instruks. Dette gjeld serleg alt brevskiftmaterialet. Ein kunnig mann bør gå gjennom dei ymse kjeldeseriane og notera dei brev eller utdrag av brev som skal skrivast av. Avskrivaren skriv så av etter denne lista.

c. Ei viktig kjelde, tingboka, bør forfattaren gå gjennom sjølv og ~~xxxxxxxxxx~~ skriva av det han meiner han treng. Tingboka er ei uvanleg rik kjelde som gir opplysningar om mest alle sider av samfunnslivet. Men det må gjerast eit utval i stoffmengda, og prinsippet for utveljinga er bunde svært nært til den indre planen for bygdeboka. ~~xxxxxxxxxx~~ ~~xxxxxxxxxxxxx~~ Tingboka gir opplysningar som er umåteleg verduffe i ein samanheng eller for ein forfattar men som kan vera heilt verdlause i ein annan samanheng eller for ein annan forfattar. Difor er det svært viktig at forfattaren sjelva går gjennom ~~xxxx~~ og at den indre planen for bygdeboka er klar når dette vert gjort.

→ ~~xxxxxxxxxxxx~~ Dersom tilfanget fra a og b skal nyttast av folk som kan lese gobisk skrift, vil fotostatering eller mikrofilm gje same nytten som avskrift. Det fell dessutan billeggare og ein har trygd for at det ikkje kjem

F (Hr. dr. philos
Lars Reinertsen)

inn avskrivarfeil.

+1 > * Somt av det tilfanget som kjem inn under a og b kan ein gjekk vaka dersom økonomien gjer det nedsynt.
Av skattemanntala som kjem att frå år til år, kan ein t.d. ta eit kvart tridje år, i kyrkjeboka kan ein ta med bare hovudpersonane, ikkje fadrar og andre vitne. I skifteprotokollane kan ein og skjera bort ymse grupper av opplysningar, men ein vil då ofte missa mykje verdfullt tilfang. Det kan og henda at ein må vraka heile kjeldeseriar, serleg av brevskifte materialet, eller bare ta kopiboka til dei ytre embetsmenn og la journal og pakkesaker liggja. Eit slitt utval bør ein ikkje gjera utan ein er heilt nøydd til det og då i samråd med kunnige folk som veit kva ein kunne venta å finna i dei kjeldeseriane ein vrakar.

+1 > Fleire av dei kjeldeseriane som fell inn under a og b gjeld for distrikt som er sterre/enn heradet. Dersom fleire kommunar i same stokket emnar på ei bygdebøker samstundes, ville dei spara mykje tid og pengar og vinna over mykje meir om dei gjekk saman om innsamlingsafbeidet. Sterst ville vinninga vera om dei gjekk saman om det tilfanget som er nemnt under b. I kopibok og journal er breva ført inn i den orden dei gjekk ut frå eller inn til vedkomande embetsmann eller institusjon, og i dokumentpakkane er ordninga oftast kronologisk, dersom det er nokon orden då. Den som skal leita etter tilfang til soga om ei einskild bygd, må difor leite gjennom heile protokollen eller pakken. Når kvar einskild bygd skal gjera dette, vert det mykje dobbelarbeid. Nykje ville vera unne om dei kunne gå saman om den registreringa som skal vera instruks for avskrivarane.

Ein flokk byhistorikrar gjekk for ei tid siden om å registrera for kvarandre fleire av dei store maktene

sentraladministrative arkiva. Det viste seg å vera umåteleg nyttig. Det er nå i gang ei slik sams registrering av slike arkiv for 30-40 til dels store Austlands-kommunar, og det syner seg at når så mange går saman, vert kostnaden for kvar einskild svært rimelig etter den nytten dei har av det.

Utarbeidingsa (jfr. dr. philos. Lars "eintons foredrag),

Det er bygdeboknerndas som avgjer forfatterspersmålet for bygdeboka og kva prinsipp boka skal verta utarbeidd etter.

Mange bygdebøker har kome i stand ved at det har vore ~~fleire~~ med om både stoffinnsamlinga og utarbeidingsa. Forfattarane har delt dei ulike historiske epokane eller dei ymse sider av samfunnslivet mellom seg. Mange av dei bygdebøkene son er resultat av eit slikt fleirmanns-arbeid, er vortne noko mislukka fordi dei ymse delene av bygdesogga fell frå kvarandre i spesialartiklar utan ~~honor~~ naturleg samanheng. I mange tilfelle ~~kan~~ ein god og myndig redaktør berga mykje av den einskapen ei bygdebok bør ha, men det er likevel sverande vanskleg å få eit fullgoda resultat.

Andre bygdebøker er frå første til siste bokstav skrivne av ein og same mannen. I nokre tilfelle kan han ha fått hjelp til stoffinnsamlinga, men i mange tilfelle har han hatt den og alleine. Boka vil då stå eller falla med forfattaren. Dei beste av desse bygdebøkene merkjer seg ut med ein sterk indre samanheng og einskap og djup innleiving i ~~unntak~~ emnet. Til denne tid har desse forfattararane vore smaterar i den opphavlege og rettemerkning av ordet. Dei har arbeidd ut boka på fritida og ~~ha~~ har difor ~~unntak~~ ofte streva med henne heile livet.

I den seinare tid har ~~dei~~ ein tatt til å nytta den historiske fagkunna i det lokalhistoriske arbeidet. Det

er nå ein heil flokk universittsopplærde historikarar i gang med å skriva by- eller bygdebøker. Nokre lokalhistoriske verk av slike forfattarar er komne ut og har vorte vel mottat både av fagfolk og vanlege lesearar. Men i dei tilfelle då forfattaren ikkje sjølv er fra den staden han skriv om, kan det i gleda hos by- eller bygdefolket stundom blanda seg ei noko beisk kjensle av at boka ikkje heilt ut er deira eiga.

Dasutan kan ei slik bok vertha heller dyr; fagmannen må ha len ~~fan~~ som svarar til den len han elles ville ha fått. Mindre bygder har difor ofte ikkje råd til å gi arbeidet til ein slik mann endå om dei kunne ha hug til det, ~~det~~ eller dei kvier seg for det ~~st~~.

bør

Noko faghjelp ~~mk~~ bygdeboknemnda likevel ha for å sikra seg at boka ikkje vert uheil og at det ikkje kjem inn altfor mange ~~fan~~ mistak. Spesialisthjelpe er turvande til innleiingskapitlet om topografi og geologi, serleg til geologien dersom det ikkje finnst utførlege førearbeid (geologiske gradteigskart med skildring til). Til skildringa ^{og ~~fan~~ mellomalderen} av den førhistoriske tidbolken ~~mk~~ trengst det også spesialisthjelp. ~~fan~~ den førhistoriske tida, vert det tale om hjelp frå arkeologar og stadnamngrenskarar. Når det gjeld bygdesoga, byd mellomalderen og den eldste danske tida også på mange serlege vanskar. Skal ein meistra dei fullt ut, greier ein seg jamvel ikkje alltid med den vanlege universitetsopplæringa; ein bør helst ha spesialisert seg ein grann på gamle jordeigedomstilhøve og andre viktige ovringer i desse tidbolkane.

Slik spesialisthjelp kan ofte kjennest dyr for ei lita bygd der bygdeboknemnda må snu på skillingen. Ved å gå saman om spesialisthjelpe med andre bygder ~~kan~~ nemnda koma munaleg billegare til det.

For spesialisten vil det ofte ikkje vera nemnde meirar-

beid om han tar eit større distrikt ~~ikkje~~ i staden for ei lita bygd, og mykje ville difor vera vunne om ein kunne knyta spesialisten til ei distriktsøge.

Dei einskilde, meire detaljerte bygdeskildringane for tida etter 1837 byd ikkje på historiske problem som krev serlege føresetnader. Den intime kjennskapen til bygdelivet i dag og i går som ein bygdemann har, torer vera den mest turvande føresetnaden for forfattaren. Sunnt vett og evne til å skriva lett og skjøneleg hjem sjølv sagt og vel med.

Førstehands lokalkunnskap vil og vera ein viktig føresetnad for den eller ~~du~~ som skal skriva "gards" og grøndesøga. Men tilfanget til den eldre lutten av gardssøga (mellomalder og nyare tid fram til omlag 1660) ber vorta legt tilrette ~~av~~ ein fagmann, og det må setjast opp ein plan og disposisjon for dei einskilde gardssøogene. Når dette er gjort, byd ikkje gardssøga på serlege vænskar.

Attessøga byd heller ikkje på problem som krev serlege føresetnader, og ein byggemann med interesse og noko trening vil makta den bra. (jfr. dr. philos. Lars "eintons foredrag

Etter dette skulle ein kunna løysa forfatterspørsmålet på denne måten for eit bygdebokverk med ei distriktsøge og einskilde bygdeskildringar:

I. Distrikts- og bygdesøge.

1. Topografisk-geologisk innleiing. Fa-folk legg til rette materiælet for dei geologiske tilhøva, klima, flora og fauna. Forfattaren av distriktsøge og forfattarane av dei einskilde bygdesøogene nyttar så dette som grunnlag for sine skildringar.

2. Distriktsøre. Alt. A. Bygdeboknandens leiger ein historikar med ^{dei} serlege føresetnader som trengt for å løysa dei vænskelege historiske problema i mellomaldersøga. Han

vil også ha gode føresetnader for å fera distriktsøga heilt fram til i dag, men han må få hjelp av ein arkeolog og ein stadnamngranskare når det gjeld den førhistoriske tida. Dersom ein vil at distriktsøga skal slutta med ein økonomisk-geografisk analyse av distrikktet i dag, må forfattaren få hjelp til det ~~med~~ av ein geograf.

Alt. b. Distriktsøga vert delt på to forfattarar slik at den som er nemnt i alt. A skriv fram til om lag 1660 og ein annan frå ~~denne~~ om lag 1660 til i dag.

3. Bygdesøga etter 1857. Ein forfattar frå bygda (eller fleire om det er turvande). Han får overlatt det materialet han treng til detaljskildring av embetsmenn, ombod og institusjonar som var særskilt for bygda i eldre tid.

II. Gards- og grændesøga. Ein eller fleire forfattarar frå kvar bygd. Dei får hjelp av forfattaren av distriktsøga (ev. første luten av den) for den eldre tida.

III. Ettesøga. Ein forfattar frå kvar bygd eller ein sams for heile distriktet eller deler av det. Dersom ein vil kombinera gards- og ettesøga, vert det her tale om å setja opp etteoversyn som forfattarane av gards- og grændesøga får ~~med~~ til arbeidsmateriale.

Det er ein føremun at forfattarane også har vore knytt til innsamlingsarbeidet. Det ville difor vera ~~enig~~ bra om forfattaren av distriktsøga står for innsamlinga av tilfang i Riks- og Statsarkiv (ev. slik at forfattaren av første luten står for innsamlinga i Riksarkivet og forfattaren av siste luten står for innsamlinga i Statsarkivet). Forfattaren av bygdesøga står for gjennomgåinga av bygdearkiva, forfattarane av gardssøga ~~med~~ samlar inn opplysninga på gerdane og dei (den) som skal skriva ettesøga, kan verta sett til å arbeida med kyrkjebøker, skifteprotokoller og anna tilfang i Statsarkivet som er viktig for ettesøga.

11 >

Når så mange skal arbeida med luter av same verket, seier det seg sjølv at det må vera eit nært og godt samarbeid mellom dei. Range av forfattarane vil nok sjølv kjenna trong til å hældeseg i kontakt med dei som arbeider med nærliggjande ~~prosjektm~~ område, men det er bygdeboknemndene og distriktsnemndene som må ha ansvaret for samordninga. Skal apparatet ikke verta for tungvint, bør samordninga vera ei oppgåve ~~fors~~ som serleg ligg på nemndformennene i kvar bygd og på formannen eller sekretærer i sammensetninga når det gjeld distrikts-soga.

Ikkje noko manuskript bør reknast for ferdig før forfattaren har sett dei arbeid av andre forfattarar som ligg hans eige næraast i tid eller emne. Det vil då ofte henda at den eine forfattaren må vente på den andre før han gjer seg fullt ferdig. I nokre tilfelle vil ein forfattar ha bruk for å kjenna dei synsmåtane ein annan forfattar kjem fram til når det gjeld linene og samanhengen i det historiske livet; slik vil det t.d. vera med forfattaren av I,3 i høve til forfattaren av I,2 (ev. siste luten av denne). Men slike opplysningar vil ein kunna få lenge før den andre har lagt siste hand på verket. Er det derimot så at den eine treng kjennskap til store delar av detaljstoffet hos den andre til grunnlag for oversynsskildringar, då må den siste helst ha manuskriptet sitt ferdig før den første. Noko av det same kan gjelda i tilhøve mellom ~~skildringar~~ skildringar frå nyare tid med rikt og trygt tilfang og etterkjijigar i eldre tid med sparsame og mindre trygge ~~k~~ kjelder: her kan den som arbeider med det siste ha nytte av at den første vert ferdig først. Ut frå dette kan ein setja opp denne rekjkjefylgia mellom manuskripta når det gjeld tida dei bør vera ferdige:

1. Ettesoga.
2. Gards- og grendesoga.
3. Topografisk-geologisk innleiing til bygde- og distrikts-soga.
4. Bygdesoga

etter 1837 med eldre detaljskildringar. Distriktsøga 1660.

6. Distriktsøga fram til 1100 (der fornfunn og stednamn gir eit tolleg trygt grunnlag for det vesle ein kan få vita).
7. Distriktsøga 1100-1660 (med skriftlege kjelder som gjer ei breiare skilring mogeleg, men bare når ein har trygt tolkingsgrunnlag både frå eldre og nyare tid).

Kor stor plass kvar forfattar skal få i bokverket bør ein ikkje ~~ikkje~~ slå altfor fast på førehand. Kor stort rom ~~ikkje~~ øttesøga eller øtteoversyna ~~trengt~~ krev, heng nøyse saman med kor mykje ~~ikke~~ fast folk det har vore i kvar bygd fram gjennom tidene, og kor langt attende i tida granskaranne kan nå. Storleiken på Gårdssogebolken kan tøyast oversig mykje i både etter kor mykje ein tek med; men her ~~ikkje~~ har ein ikkje anna å gjera enn å slå fast kva slag stoff som skal med og så la forfattarane få den plass dei treng når dei er til det ytterste økonometiske med språkføringa.

Kostnaden.

1. Innsamlinga. Ut frå kostnadsynspunkt felle stoffsamlinga i tre grupper. Först har vi dei rekkjene i Riks- og Statsarkiv eller Statsarkivkontor (for nyasbe tid prestes- og skrivarkontor) som kvar for seg bare inneheld lokalt stoff aveit visst slag eller som er så greitt ordna at ein finn fram til det ein søker ~~utan~~ utan nemnande leiting. Her er det igrunnen bare avskrivinga som kostar, så utgittene står heilt i samsvar med den stoffmengda ein tar ut. Kostnaden kan då regulerast ved at ein på førehand gjer eit utval, sjå ovanfor s. 9. Dette utvalet ligg det stor vekt på, for desse arkivrekkjene gir sjølve beingrinda i heile bygdebokverket: alle dei namna, tala og sericopplysningane som må liggja til grunn for ei heilsleg og pålitande his-

torisk framstilling. Utvalet får difor store konsekvensar både for verdet av bygdebokverket og for dimensjoneringa av det og dermed for utgiftene til utarbeiding og prenting.

Ei anna gruppe er dei arkivrekjkjene som har eit så skiftande innhald at ein ikkje godt kan vita akkurat kva ein vil finne der. Her kan eit fast førehandsutval gjera at ein går glipp av mykje svært ~~verdfullt~~ stoff, og dessutan sparer ein ikkje så mykje ved det fordi ein må bla og lesa gjennom ~~det~~ mest alt saman likevel. Utvalet må difor gjerast etter noko andre prinsipp her (sjå ovenfor s. 9). - Dei store landsomfatnde seriane nytter det ikkje å gi seg i kast med utan ein har godt med pengar eller kan få samarbeid med svært mange andre.

Til sist har vi det syns-, minne- og tradisjonsmaterialet som ein kan finna kringom på gardane. Det er deh luten av stoffsamlinga som kostar minst, og det vert etter måten lite å spara om ein går til eit trøngt førehandsutval. Og dessutan må ein hugse på at dette er tilfang av eit anna slag enn arkivmaterialet: det blir borte om ein ikkje bergar det. Her har stoffsamlinga sitt verd i seg sjølv. Ein får heller ta til sparekniven når ein kjem til utnyttinga og bare ta det beste med i bygdeboka.

2. Utarbeidingsa. For desse utgiftene er det avgjerande kor mykje ein vil nytta seg av spesialistbhjelpe~~s~~ og kva len ein vil eller må gi til spesialistane og dei av bygdefolket som skal vera med i utarbeidingsa.

3. rentinga, har ofte vore den største utgifta ved eit bygdebokverk fordi samlaren (-ane) og forfattaren (ane) har gjort arbeidet sitt svært billeg. Mange boknemnder har difor laft seg skremma til å gje bekene tunne eller gi dei eit ringt utstyr, og har dermed fått ei dårlig salgsvarer. Ved samkjering mellom fleire bygder ~~xa~~ om delvis sams bør med einsutstyr vert utgiftene relativt mindre. Det er elles

ingen grunn til å budsjettera med prentingskostnaden den
dagen bygdebokarbeidet tar til. For det første kan det vrita
lettare å få relativt mykje til prentinga seinare når ein
står med eit godt manuskript i handa; difor bør ein den første tida leggja hovudvekta på det. For det andre kan prisar og løner ha stige eller falle medan boka er under utarbeiding, og heile kalkylen vert då illusorisk.

Det er elles mange ting som verkar inn på prentings-utgifteno. Det ligg stor vekt på valet av format, dvs. storleiken av sidene. Formatet får neslēg verknad på valet av papir og satstyper. ~~Først~~^{Det gale} papir er ikkje bare dyrare enn ~~det~~ dårleg, det set og større krav til satsen, prentinga og klinicfaramstellinga. Satstypen må og vera i samsvar med det formatet ein har valt; det høver ikkje med store typer til oktev eller små til kvaft. - Person nemnda ber om pristilbod frå fleire prenteverk, må ho syta for at ho samstundes får med prøve av papir, format og sats, slik at ho veit kva pengane skal gå til. Det er nok så at same prenteverk er dyrare enn andre, men den store skilnaden i pristilboda er ofte at dei ikkje bygger på same format, papir og satstype.

Distribusjon.

Person bygdeboknemnda kan få eit forlag til å ta på seg utgjevinga av boka, vil dette syte for både prenting og distribusjon. Forlaget måtte då få økonomiske garantiar.

H Soart Fieldan

Forlaget vil likevel ikke ta på seg ei slik oppgåve. Det kan derimot vera von om å få eit forlag til å ta boka i kommisjon, dvs. at det mot ei viss godtgjersle tar på seg å senda boka til bokhandlarane og drive reklame for henne. Det høver best om det prentesverket som prentar boka, og ~~at~~ ^{ei} driv forlagverksend. ~~men det er ikke noko~~ Foresetnaden for kommisjonsskipnaden er at boka vert selt av bokhandlar, men det er høve til å favorisera visse grupper av kjøparar,

dvs. ein kan selja boka for lågare pris enn bokhandlar-prisen til bygdefolkk og andre som ein gjerne vil skal eiga boka. Til vanleg vil ikkje bokhandlarane te slikt salg; det må difor vera bygdeboknemnda, kommunen, banken eller liknande institusjonar som står for det. - Det vanlegaste torer likevel vera at utgjevaren sjølv står for heile salet på same måte som ved favarsal.

Ei bygdebok bør ikkje vert gitt ut på forretningsbasis. Ein står difor relativt fritt når ein skal fastsetja prisen. Den bør ikkje vera sterre enn at alle som vil ha boka, kan sjå seg råd med å kjøpa henne. Det kan då ~~verken~~ vera rimelig å faststeja ein pris som for heile opplaget dekkjer prentingsutgiftene. Ved favarsal eller dersom utgjevaren sel boka sjølv, vert prisen då prentingskostna~~den~~ + omsetningseskatt. Ved bokhandelsal vert boka ved slikt prisgrunnlag omlag dobbelt så dyr.

Dersom utgjevaren sel boka ~~verken~~ sjølv, kan pengane som kjem inn, setjast ~~av~~ som fond for eit eller anna godt formål.

MD Utgjevaren bør syta for at boka vert kjend også utanfor bygda. Alle prenteverk har lovfest plikt på seg til å senda 1 eksemplar av alt dei prentar til Universitetsbiblioteket i Oslo. ~~utan tilbakeføring~~ Dette vert ikkje alltid gjort, og bygdeboknemnda må då syta for at prenteverket ~~hjer det som det er pliktig til~~. Sumtid vert det sendt 2 eksemplar.

*1 isimah gir
1 plikt* Dersom det er ei bygdebok, vert det eine eksemplaret sett i studiemagasinet til vitskapleg bruk. Det er mange som har bruk for å slå etter i ~~bygdebokkene~~ bygdeboka, og er den då utlånt frå biblioteket, står ~~iken~~ reint fast. Det er og trygd i å ha to eksemplar i tilfelle utlånseksemplaret skulle koma bort. - Dersom boka vert sendt til Universitetsbiblioteket i Oslo, kjem ho og med i "Årskatalog over norsk litteratur" som Den norske bokhandlerforening nå gir ut.

Utgjevaren bør også senda boka til Riksarkivet og det

statsarkivet som bygda soknar til. Ei bygdebok for Nord-Norge bør og vera å finna i biblioteket til Videnskabernes Selskab i Trondheim, Sentralbiblioteket for Nord-Norge og Tromsø Museum. Andre distriktsmuse og bibliotek i merleiken bør og få boka. Dessutan vil Landslaget for Bygde- og Byhistorie sjølvsgått setja pris på å få eit eksemplar.

+1> Lokalpressa bør få boka til melding, og ein kan vel rekna med at ho vert meldt der. Hovudstadspressea vil som oftast ikkje gjera noko sers for å finna meldar til ein bygdebok, i allfall ikkje dersom bygda som ikke boka gjeld for, ligg noko langt unna. Men dersom bygdeboknemnda syter for at det vert sendt ei melding av boka til dei store Oslo-avisene og (for Nord-Norge) dei store avisene nordfjells, så vil nok meldinga bli tatt inn. Dersom dette ikkje let seg gjera, kan ho senda ein "vaskeseddel" med boka som då vert tatt inn. Dersom det har vore stor utvandring frå bygda, kan det ikke svara seg å senda boka til norsk-amerikanske aviser.

. Det einaste fagtidsskriftet som melder bygdebøker, er "Heimen" som Landslaget for Bygde- og Byhistorie gir ut. Det er då sjølvsgått at dette bør få eit meldingseksemplar.

Opplaget.

Bygdebøkene vert ofte gitt ut i altfor lite opplag slik at dei er utselde etter få år. Nye slækter har daikje høve til å skaffa seg boka, og ein må seia nei til norsk-amerikanaren som er på vitjing i heimlandet og vil ha boka med seg attende. Ein bør difor prenta eit så stort opplag at ein kan vera trygg i allfall ein mannsalder framover. Siste tusenet er munaleg billegare enn det første, og ein kan binda inn bøkene etter kvart som ein treng det.

Plan for ei bygdesøge.

I. Bygda og folket.

Grenser, topografi, klima.
Geologi. Jordslag.
Vokster- og dyreliv.
Folket.
Målet.

} stutt oversyn.

II. Den fyrste busetnad og den eldste tida.

Steinalder - bronsealder - jernalder - vikingetid; utsyn ved hjelp av arkeologi og stadnamn.
Kva funna og fortidsminna fortel om næringsvegar og levevis i eldre tider. Ekspansjon like før vikingtida og i vikingtida.
Den fyrste samfunnslagninga.
Religion og religiöse tilhöva.

III. Mellomalderen.

Ålment utsyn over tidsrommet. Setja bygda inn i den større samanhengen.
Bygda veks, nye gardar. Folketal.
Eigedomstilhöve; jorddrott-leiglending-sjölveigar.
Skattlegging og tyngsler.
Ökonomisk liv og næringsliv: Jordbruk, feal, skogbruk, fiske og fangst.
Svartedauen og fylgjene av han.
Retts-stell og verdsleg administrasjon.
Kyrkjeleg og religiöst liv. Kyrkjeleg administrasjon.
Kyrkjer. Prestar. Yting til dei, tiende, o.m.

IV. Nyare tid, 1536-1807.

Utsyn over tidsrommet, bygda inn i den større samanhengen.
Reformasjonen og den nye tid.
Kyrkjene. Prestane og klokkarane. Yting til kyrkje og prest.
Det religiöse livet. Ovtru. Svarteböker.
Næringslivet.
Bygda veks. Nye gardar, nyrydjing, gard-deling. Inflytting?
Folketal.
Jordbruket. Kornavl. Poteter. Driftsmåtar. Kvernbruk.
Feal. Utslått og ekstensiv drift. Sæterbruk.
Spørsmålet arbeidskraft. Tenrarar. Husmannstellet.
Skogbruk. Sagbruk. Gruvedrift.
Jakt, fangst og fiske.
Pengetilhöve og omsetjing. Handel. Vegar, til sjös og til lands i bygda og utetter. Gjestgjevarstader, bodstikke, post.
Tyngsler på næringslivet. Skattar, ytingar og plikter, skyssing, futehald o.s.b.
Rettssstell, tingstader, tingliv, futar, sorenskrivarar.
Bondelensmenn.
Verdsleg administrasjon.
Opplysning og skule. Konfirmasjonen innfört 1736. Skulelova av 1741 og gjennomföringa av ho. Lærarar. Lön og vilkår. Arbeidsmåtar.

Fattigdom og fattigstell. Skipnaden i eldre tid og etter lova av 1741. Legdinga.

Militærstellet. Soldatlegdene. Militære ytingar. Fredstid og krigstid. Krigar og kvar soldatane frå bygda var med. Inn-sats. Offiserar.

Sedelege og moralske tilhöve. Drikk og drikkeskikkar.

Steling. Leiermål. Drap og andre brotsverk. Frå kultur- og folkelivet elles. Hus og heim. Mat og klæde.

Reiskapar. Handverk og husbunad, - serleg etter skifta, men og or tingbökene og andre kjelder, etter studium av hus og husbunad i bygda og på musea, o.m. Framståande handverkarar og bygde-kunstnarar. Serlege drag frå folkelivet, litt frå tingbökene og andre kjelder. Segner og soger. (Denne bolken kan og delast i to, med skilje ved 1700).

V. Overgangstida 1807-1815.

Bygda inn i den större samanhengen. Krigstid. Utkommandering. Kven som var ute og kvar dei var med.

Naudsåra. 1812. Uår.

Hendingane i 1814, Eidsvoll og krigen med Sverike sett frå bygda.

Stoda i bygda ved utgangen av perioden. Pengevanskane.

VI. Tida 1815-1940.

Oversyn over tida og hovuddraga i framvoksteren i tidbolken. Det ökonomiske livet. Krisetid etter 1815. Framgang ut i hundreåret. Folketal. Aukande verksemd.

Lånetilhöve. Kredittgjeving. Bankane.

Veg- og bru-bygging. Dampskip. Post. Telefon. Jarnbane. Pengeomsetjing.

Omlegging frå naturalhushald til pengehushald.

Næringslivet:

Jordbruket, - dei gamle driftsmåtane, haustingsbruket, lauving, mosetaking o.s.b. og omlegginga i 19. h.å. Fagleg utdaning, jord-bruksskular og jordbruksorganisasjonar.

Februk. Omlegging. Døyande sæterbruk. Intensiv drift.

Skogbruk. Gamal drift. Ny tid, fløyting, sagbruk, trevarefabrikkar. Organisasjonar.

Jakt og fiske. Fangst. Gruvedrift.

Handverk og husflit. Handverkarar.

Industri.

Handel og omsetjing. Hotellverksemd. Turisttrafikk? Attåtnäringar, bial, reveal, fruktavlosb.

Kyrkjelege tilhöve.

Administrasjon. Sokner og prestegjeld. (Deling av prestegjelder?). Prestane. Klokkarane. Lön. Prestegard og klokkargard.

Det religiöse livet. Haugerörsla og andre kristelege rörsler, Indremisjonen. Sekter. Kristelege organisasjonar, kristelege ungdomslag osb.

Skule og opplysning.

Administrasjon, skulekrinsar og skulehus. Skulestyre.

Lærarar og lærarlöner. Skulemateriell. Læreböker.

Framhaldsskular, ungdomsskular, högre skular.

Fattigstellet.

Fattigdomen. Dei sosiale tilhöve. Kampen mot fattigdomen. Dei ymse lover om fattigstell gjennom tidene og gjennomföringa av dei. Gamleheim. Forsorg. Fattigkommisjon og fattigstyre. Legat.

Hygieniske tilhöve og helsestell.

Sjukdomar för og namna på dei. Truer om sjukdomar og gamle rådgjerder mot sjukdomar. Personleg hygiene, reinsemd og matstell.

Kampen mot sjukdomar i vår tid: Dokterar. Jordmödre. Soknesystrar. Sjukehus. Sunnhetskommisjon og helseråd. Helseorganisasjonar. Tannrökt og tanndokterar, Skuletannrökt.

Kommunen og kommunalt styr og stell.

Funksjonar i kommunen. Embetsmannsstyret først i hundreåret. Kommunalt sjölvstyre frå formannskapslova av 1837. Gjennomföringa av dette. Val. Formannskap og heradsstyre. (Deling av heradet?). Ordförarar. Kommunehus.

Det politiske liv. Stortingsval. Marcus Trane-rörsla. Bondevenforeninga. Det blir ymse parti. Hovudstridssakene. Nye parti: Bondepartiet og arbeidarpartiet. Politiske organisasjonar. Politiske fagorganisasjonar. Merkesaker og gjennomföringa av dei. Strid.

Sed og skikk, folkeliv.

Skikkar ved barsöl, konfirmasjon, bryllaup, gravferd osb. Bearlag og grannelag. Matstell, måltider og matrettar.

Strid mot drikkeskikkar og misbruk av rusdrykk. Fråhalds-rörsla, avhaldslag.

Ungdomsliv för. Iaurdagsfriing. Ungdomsmoro. Den moderne ungdomsrörsla. Ungdomslag. Skyttarlag. Idrottslag. Songlag. Musikklag.

Kulturinteresse elles. Historielag. Museumsdag. Bygdemuseum. Målreising. Mållag. Riksmålslag.

Kunst.

Byggjekunst. Handverkskunst, treskjering, smiing osb. Saum og kvinneleg handarbeid. Bunader. Veving og sauming. Musikk. Folketonar. Spelemenn. Kunstrnarar, kvinnelege og mannlege.

VII. Dei utflutte.

Til andre bygder og til byar. Til industrien og andre yrke. Til Amerika. Innsats i Amerika.

Menn og kvinner som har gjort seg gjeldande og kjende utanfor bygda.

VIII. Krigen 1940 og okkupasjonstida 1940-45.

Oslo, 18/12 1949 og 10/6 1952.

Lars Reinton (sign.)

Lars Reinton.

Kapitelinndelinga

i Andreas Holmsens bok: "Eidsvoll bygds historie til 1700" og Hveberg: "Grueboka", som fylgjer Holmsen:

Holmsen:

- I. Hvordan fjellgrunn og jordbunn blev til.
- II. De første menneskene. (Arkeologi og stadnamn)
- III. Gård og samfunn. (Arkeologi og stadnamn. Dei eldste gardane og gards- og bygdesamfunn).
- IV. Fra Raumariket til Norges rike. (Bygda inn i det större samfunnet).
- V. Gamalnorsk tid. (Ca. 1000-1350). Ökonomiske, rettslege og religiöse forhold).
- VI. Den store manndauen. (Virkning på folketall og på det ökonomiske livet, administrasjon). 1350-ca. 1500.
- VII. Ny rydning, nye næringer og en ny samfunnsordning. (1500-1700. Også om kyrkjer, embetsmenn osb.).

Hveberg, Grue, vidare:

- VIII. Pietisme og opplysningstid. (Folketall, gardkløyving, næringsliv, kyrkjer, skule, prester, klokkarar, lensmenn. 1700-1800).
- IX. Tida 1800-1835. (Folketall, næringsliv, utskiftning, handel, handverk, vegar og stigar, kyrkjer og kyrkjeleg liv, skule og opplysning).
- X. Tida 1835-1865. (Folketal, bönder og husmenn, næringsvegane, vegstell, fattigstell, kyrkje og prestar, skule, kulturelle drag).
- XI. Tida 1865-1900. (Det same, dessutan industri, bibliotek, ungdomsrörsle).

Dei som fall i krigen.

Attersyn.

Målpröve.

Lars Reinton

Innholdsliste i ei av Lorents Bergs bygdeböker: "Brunlanes.
En bygdebok. Historisk skildring av bygdens utvikling fra gammel tid
til ned til kjendte nutidsforhold". Kristiania 1911.

Brunlanes i oldtiden.

Hvem har eid bygdens jord.

Bygdens næringer. Jordbruk.
Kvægavl. Skogdrift. Sjøfart
og fiskeri.

Folketal.

Kulturtræk.

Kirker og prester.

Klokkerer og lensmænd.

Gårdshistorie.

Heile boka er på 535 sider; av dette har soga om bygda 146
sider (derav kyrkja og prestane 66 sider) og gardssogene 407 sider.

Arbeidsplan
for
Norsk Lokalhistorisk Institutt

- 1) Oppgaver som Norsk lokalhistorisk institutt selv skal ta opp:
 - a) Kartlegging (inventering) av det lokalhistoriske arbeid i landet og behovene for hjelp av forskjellig slag. Inventering foregår ved brevskifte og reiser i landet, og lokalhistorikerne eller boknemndene blir oppfordret til samordning av arbeidet der forholdene ligger til rette for det. I samband med dette blir Norsk lokalhistorisk institutt gjort kjent blant lokalhistorikere.
 - b) Forhandlinger med statsarkiv og statsarkivkontor utenfor Oslo, med fylkeskonservatorer og andre kvalifiserte krefter om samordning av rådgivnings- og rettleatingsarbeidet. Eventuelt kurs for slike lokale medarbeidere.
 - c) Utarbeiding av spørreliste, innholdsdisposisjoner o.l. som hjelpe midler inntil en lokalhistorisk håndbok foreligger, og av et historisk leksikon.
 - d) Lokalhistorisk registrering av arkivserier etter sentraladministrasjonen og geografisk mer omfattende lokale embeter, f.eks. stiftamtmannen. I den utstrekning det er mulig, kan også vitenskaplige forskningsinstitutt (f.eks. Norsk Folkemuseum, Riksantikariatet, Norsk Folkeminnesamling) delta i registreringen. De enkelte oppgaver som måtte ligge til rette for det, søkes lagt opp slik at det kan være håp om å få tilskudd fra vitenskaplige fonds. Dersom det er nødvendig skjer registreringen etter at det er etablert samarbeid mellom deltagerne og etter at finansieringen er garantert av dem.
- 2) Oppdrag som Norsk lokalhistorisk institutt kan ta på seg.
 - a) Gi råd om anlegg av bygde- og bybøker, om finansiering, om framgangsmåten i arbeidet (både stoffsamling og utarbeiding) og om utgivelse. Dette arbeid skjer ved brevskifte, konsultasjon i Oslo og - innenfor rammen av budsjettet - reise til rekvisienten (e) og da eventuelt ved foredrag eller kurs. Hjelpe til å finne avskrifter i Riksarkivet og Statsarkivene, gi rettleiding til dem og inspirere arbeidet; i Oslo ved egne krefter, i utenbys statsarkiv og statsarkivkontor gjennom den samarbeidsordning som punkt 1 b tar sikte på. Gå gjennom ferdige manuskript til by- og bygdebøker eller deler av slike og gi kritiske merknader som ikke krever omfattende kildearbeit. Svare på spørsmål om konkrete historiske problemer og forhold i bygde- og byhistorie, så sant hvert spørsmål ikke krever nevneverdig kildearbeit.

et tallskog og elven jord akkurat kallas Målselv som er den nærværende der ligger til skover, og fra den lille gaudi og til en røtteskog et høi niger 3 mille. Den kan og ikke denne i denne sted paa den øvre elven vilen de måa føre daler over vest Malengen fra siller siv, av siden trekke og ride ned i dalen.

Det er i år 150 år siden bosetningen av Målselv og Bardudalen i Troms tok til. I 1789 kom de første gudbrandsdøler til Målselv, og et par år etter slo de første sig ned i Bardu. Dermed var optaket gjort til det største nyrydningsverk i vårt lands nyere historie, den siste store norske landvinning.

Nordgrensen for norsk bosetning gikk i sagatiden ved Malangen, den førstneden som Målselven munner ut i. Først så sent som på 12 - 1300 tallet blir kystene av Nord-Troms og Finnmark befolket av nordmenn. Men enda skulde Målselv- og Bardudalen ligge ubygde i 500 år.

Det er forståelig at vi bare har ytterst sparsomme opplysninger om disse dalene før rydningstiden. Navnet Målselv henger rimeligvis sammen med fjordnavnet Malangen, som er blitt forklart av gl. norsk malr = sekk, pose, etter fjordens form. Tydningen av navnet Bardu er usikker, kanskje er det av lappisk oprindelse.

Målselven har alltid vært en rik lakseelv, og det er i forbindelse med laksefisket at den første gang blir omtalt. Engang i begynnelsen av 1600 tallet drev hollenderne laksefiske her, men da de også begynte å drive handel, måtte de snart fortrekke, fordi handelen på Nord-Norge var forbeholdt Bergen og Trondheim. Gårdsnavnet Hollendernes i Målselv minner fremdeles om dette kortvarige eksperiment.

I 1698 fikk et hvalfangstkompani rett til å drive laksefiske i elvene i Troms. I den anledning opplyser eieren av Tromsøgodset, Gjert Lange, at der blev drevet adskillig ulovlig fiske, "fornemmligen av deromkring samme Mons-Elv paa vilden skover beboende finner og lapper av - inden og udenrigs omstreifende selskaber og løs gesindel (pakk)".

Trondheimsborgeren Christen Mathiesen på Søvik i Senja er den første som gir en kortfattet skildring av Målselvdalen og skogene der omkring. Det er i et brev fra 1703: "Denne skov er separeret fra bispens jorder og de udi nord, nordvest, vest og sydvest liggende grender og bygdelag med høie berge, daler og moradser avskilt. Så og er det på den østre side av denne Malenger

etter at sjødistriktenes like utenfor var blitt forholdsvis tett bebygget. Årsaken til dette ligger i den såregne utvikling av Nord-Norges økonomiske liv. Den økende norske bosetning langs kysten i Troms og Finnmark i det ~~1600-tallet~~ 13- 14 årh. henger sammen med utnyttelsen av fiskeriene og var bare mulig på grunn av den. Derfor var bebyggelsen alltid knyttet til sjøen. Da der senere kom nedgangstider, foregikk der nok en flytning av folke- mengden, fra øiene og værene innover i fjordene hvor der var bedre vilkår for jordbruk. Men nordlendingene flyttet ikke bort fra sjøen. Den gav dem fremdeles det daglige utkomme. Alle voksne menn skulde på fiske, lofotfisket om vinteren, ~~1600-tallet~~ finnmarkfisket om våren, seifisket (og Bergensseiling) om sommeren, sildefisket om høsten og hjemmefisket året rundt. Jordbruket måtte da bli forsømt. Driftsmåtene var gammeldags. Jorden blev vanskjøttet. Kreaturene var forkroblet av sulteforing og vanstell. Embetsmenn som kom til Nordland fra Sør-Norge eller Danmark, var forferdet over det primitive jordbruk. Amtmann Knagenhielm, som senere fikk endel med kolonisasjonen av Målselvdalen å gjøre, foreslo i 1776 for Rentekammeret at det ble gitt unge duekige jordbrukere fra det sydkige Norge anledning til å bygsle gårder i Nordland, fordi nordlendingene selv ikke forstod sig på jordbruk. Når så var tilfelle, kom det nok helst av at nordlendingene ikke kunde leve av jordbruket. Alt de måtte innføre måtte betales i fisk. Dertil kom at de alltid stod i gjeld til kjøbmennene hjemme og i Bergen og hvert år måtte skaffe fisk for å få nye forskudd. På denne måten blev nordlendingene bundet til sjøen.

Slutten av det 18. årh. er en fremgangsrik og nyskapende tid for Nord-Norge. Myndighetene i Kjøbenhavn hadde etterhvert fått et friere syn på de økonomiske problemer der oppe. De som interesserte seg for landsdelen og hadde planer om å frigjøre den økonomisk, møtte ikke lenger den samme mur av forsiktig konservativisme og redsel for nye tiltak som alle tidligere projekter hadde strandet mot. Det tok lang tid å forandre et gammelt, rotfestet system. Men vi skal ikke glemme at grunnlaget for Nord-Norges økonomiske selvstendighet ble lagt i disse årene. Det skyldes ikke noen tilfeldighet at byene Hammerfest, Vardø og Tromsø ble grunnlagt omtrent samtidig med at kolonisasjonen av Målselv og Bardu begynte.

Planer om en by i den nordligste del av det gamle Nordland hadde vært fremme mange ganger. Men først nu i slutten

av 1780 årene begynte de å ta fastere form. Et av de argumenter som motstanderne av byplanene førte i marken, var at der ikke var tilstrekkelig store skoger i Troms til å dekke den efter-spørrel etter tømmer og trelast som en ny by ville skape. Myndighetene hadde tvertimot lenge næret frykt for at Nord-Norge skulde avskoges. For å hindre rovdrift i skogene i Troms blev der i 1777 ansatt to skogfogder, en i Malangen og en i Salangen. Men noen effektiv kontroll betyddet ikke dette.

Da er det foged Jens Holmboe kommer med planer om en bedre utnyttelse av almenningsskogene i Målselv og Bardu. Jens Holmboe som fikk så meget å bety for rydningen av disse dalene, var født i Lesja i Gudbrandsdalen i 1752 og blev foged i Senja og Troms i 1781. Han var en initiativrik og arbeidsom mann, en mann med mange og store planer og samtidig i besiddelse av en god porsjon personlig ærgjerrighet. Han er en fullblods representant for oplysningstiden og er fyllt av dens tro på nyttig praktisk oplysning, og dens glede over fremskritt på alle områder, ikke minst på det økonomiske. For en mann med en slik innstilling måtte der være store og lokkende oppgaver i Nord-Norge, som også den gang var de store muligheters land. Og Holmboe fikk utrettet meget. Gården Ervik i Senja drev han opp til et mønsterbruk. Han har også fortjensten av at der blev innført utenlandske husdyrraser i distriktene der. Også skogsaken interesserte han sig for. Han laget en skruepresse for bord som skulle brukes til båtbygging for å hindre sløsing med trevirke. Det var da også skogene i Målselv og Bardu som gjorde at han først fikk interesse for disse dalene, og det var utvilsomt også den siden av spørsmålet som skaffet ham opmerksomhet hos de høieste myndigheter.

Første gang Holmboe tar saken opp er i et brev til rentekammeret av 14. juli 1786. Han forteller her at han hadde hørt et rykte om en skog inne mellom fjellene, som de svenske lapper kalte Barduskog eller Storskog. Da ingen kunde gi ham noen oplysninger om den, fikk han i 1783 en svensk lapp til å være med som veiviser og foretok en reise dit opp. Han fant der, sier han, en furuskog som man bare få steder i Norge vilde finne makin til. To år etter var han igjen der oppe, og nu hadde han også med en bonde fra Gudbrandsdalen som var kyndig i skogbruk. Skogen ansllo han til å være 5 mil lang og en halv mil bred. Trærne var gjennemgående en alen i diameter, og topp og rot nesten jevntykke. I skogen lå der nedfallne trær i tusenvis, og mange av dem var enda brukbare. Innimellem fantes fruktbare gressletter, og

Holmboe er allerede nu inne på tanken om at her kunde bli et nytt kirkesogn. Amtmann Knagenhielm, som fikk saken til uttalelse, foreslo at der blev optatt et kart over skogstrekningen, at Holmboe fikk lov å bygge sag i Målselv og at dyrkningsjorden blev bygslet til nyryddere mot ti års skattefrihet. Rentekammeret bad Holmboe om en nøagtigere forklaring, og nu legger han frem en plan for kolonisasjon. Han foreslår at 6 familier får slå sig ned i skogegnen, ~~xx~~ og fremhever at de burde være fra Sør-Norge. Ved Lesja jernverk, som da skulle nedlegges, fantes dygtige folk som man kunde få til å flytte ~~xxxx~~ nordover. De måtte få eindomsrett til rydningsplassene. Desuten måtte man skaffe dem buskap og nødvendig utstyr, i den første tiden også matvarer. De første utgiftene til kolonisasjonen anslår han til 1200 riksdaler. Selv vilde han påta seg å bestyre den for egen regning mot et årlig lønnstillegg på 100 rdr.

Allerede i 1787-88 kom de første kolonister til Målselvdalen. Det var to helgelendinger, brødrene Kristen og Tomas Nilsen fra Hemnes, som bosatte eit på nedre Rosvoll. Kristen Nilsen blev skogfogd, og det var først og fremst som skugsarbeidere disse karene kom oppover. Kort etter kom Jon Hansen fra Finnbakken i Korgen i Rana med sine to sønner Lars og Hans og svigersønnene Ingebrigkt og Kristen ~~xxx~~ Israelsen fra Leirskaret i Korgen. Jon Hansen ryddet gården Finnbakken, Lars og Hans ryddet Øvre Rosvoll, Ingebrigkt ryddet Takholmbugten, og Kristen ryddet Fleskmoen.

I 1789 kom så de første østlendinger opever. Det var Lasse Olsen med sonnen Ole og Ole Bardonsen. Lasse Olsen som var yngre sønn på gård n Hovde i Øier, slo sig ca. tre mil oppe fra sjøen ved Anselven. Gården kalte han Fagerlidalen eftet den første rydningsplassen sin nede i Øier, som han måtte flytte fra. Navnet var opkalling, men ingensteds passet det vel så godt som her, et av de vakreste steder i dalen, med vid utsikt over elven og skogliene og m d de praktfulle ~~is~~ Istindene i bakgrunnen. Ole Bardonse fra Skarperud i Øier ryddet gården Olsborg ved Takelven. Samme år kom fire brødre fra Helgeland til Målselv, Erik, Hagen, Mikkel og Nils Jakobssønner. De har nok hatt litt av nordlendingenes glede ved staselig navn. Erik og Hagen kalte gården sin Broderstad, Mikkel kalte

sin for Fredriksberg, og Nils kalte sin for Frydenlund. Det siste navnet hadde ellers ikke lang levetid. Folk kalte gården rett og slett for Nilsmoen, som senere blev forkortet til Moen, og nå er det sentrale sted i bygden.

Samtidig var det skjedd noe som satte fart i innflytningen. I 1789 hadde skoginspektør Ramm fra Tynset i Østerdalen sammen med Holmboe vært på befaring og kartlegning av Barduskogen. Han var blitt meget begeistret over de veldige muligheter for nydyrkning som han fant her, og da han kom hjem igjen, begynte Nordlandsfeberen å gripe om sig blandt folk der nede. Resultatet var at i 1790 drog 21 østerdøler (fra Tynset og Alvdal), de fleste med familier, nordover. Enkelte av dem hadde lidt skade av den store oversvømmelsen, ofsen, som herjet dalen i 1789. De hadde håpet å finne beskjeftigelse i forbindelse med det nye byanlegg på Tromsø, men da de kom nordover blev de dypt skuffet. Byplanen var igjen blitt utsatt, og Rentekammeret hadde til og med innstillet all ~~uthetligxitx~~ understøttelse til nye rydningsmenn. Med Holmboes hjelp fikk likevel noen av østerdølene ta fatt i Bardudalen i 1791.

Myndighetene i Kjøbenhavn hadde idet hele tatt sett med en viss engstelse på den økende innvanring, og ~~ix~~ hadde flere ganger pålagt fogden at han ikke måtte tillate at der kom flere kolonister. De var redde for at skogene skulle bli uthugget. Holmboe satte sig ut over dette påbudet, og godt var det. Men i andre tilfelle kunde det nok være bra at der blev bremset litt på hans vidtflyvende planer. I 1792 søkte han ~~em~~ for eksempel om tillatelse til sammen med Bernt Anker å utskibe til England all den trelast som kunde skaffes fra skogene her. Tillatelsen skulle gjelde i 15 år. Til gjengjeld skulle de erstatte det offentlige alle utlegg til koloniseringen, til sammen 2500 riks-daler. Myndighetene mente imidlertid, og med rette, at skogen i første rekke skulle være til hjelp for distrikturen nordpå og for den nye by på Tromsø, og avslo heldigvis søknaden.

I 1793 blev det holdt en undersøkelsesforretning over rydningsplassene. Der var da 18 rydningsmenn i Målselv og 3 i Bardu. Sorenskriveren som ledet forretningen uttalte sig meget rosende om deres arbeide. Mange av dem

hadde allerede avlet både korn, poteter og neper og hadde bygget sig skikkelige hus.

Selv om det nu var slutt med all offentlig hjelp til koloniseringen, øket antallet av innflyttere likevel jevnt fra år til år. De fleste av dem var fra Østerdalen, men der var også mange fra Gudbrandsdalen og også enkelte fra Hedemark og fra Trøndelagsbygdene. Stort sett kan man si at det især er østerdøler fra Tynset og Alvdal som har befolket Bardudalen, mens mange av innflytterne i Målselvdalen også var fra ~~Stor~~ Stor-Elvdal i Østerdalen og fra Gudbrandsdalen. Til å begynne med hadde de ikke eiendomsrett til gårdene, de fikk bare utlevert rydningssedler. Men ut gjennem første halvdel av 1800 tallet kjøpte de fleste eiendommene sine av staten.

De måtte ta mange tunge tak, de første rydningsmenn. Men slitet var dagligdags, så det blev ikke laget noen saga om det. Følgende fortelling i Magdalene Thoresens bok "Billeder fra Midnatsolens Land" gir et kile innblikk i hvad de hadde å stri med. Fortellingen gjelder rydningsmannen på Brandskognes, skiløper Gulbrand Olsen fra Åmodt i Østerdalen, som kom tol Målselv i 1793:

"Her findes en Berething om den allerførste Kolonist, som landede op ved Elvebredden med sin Baad. Han havde i den foruden Kone og tre Børn tillige en Ko, og hans første Skridt paa Vildebanen var at udspænde Baadseilet til et Telt og binde Koen til et Træ - dermed var Landet taget i Besiddelse.

Og nu ~~også~~ begyndte Rydningen af Vildskoven. Han fik i Løbet af Sommern et Husrum sammentømret til sin Familje og et Skur til sin Ko, dermed gik han Vinteren imøde. Men Koen døde straks af Vildgræsset, og Familjen led stor Nød. Ved Vaarens ~~f~~ Frembrud rejste Manden til Tromsø for at søge Hjælp, og den tilflød ham så rigelig, at han kunde vende tilbage med to Kører og en Hest. Og nu ~~gikk~~ gikk ~~gikk~~ gikk Rydningsværket raskere fra Haanden.

Men Vinteren efter døde atter baade Kørerne og Hesten. Da forsøgte han sig som Jæger. Han skød to Bjørne kort efter hinanden, men begge de anskudte Dyr styrtede sig ud i en Fos, og forsvandt i den rivende Vandflom. Da sank hans Mod saa dybt, at han satte sig hen paa en Klippe for at dø.

Men Hustruen anede ondt, og hun søkte, til hun

fandt ham. Hun fik ham med sig hjem, stelte om ~~xxxxx~~ ham, til Fortvivlelsen lindedede og tog saa paa med at udfinde alle de mange smaa ~~x~~ Hjelpekilder, som alene en Kvinde kan opdage - på den Maade kom de ogsaa over denne Vinter.

Men da Vaaren meldte sig med nyt Haab, fik Manden Hjælp igjen - fik to Kør og en Hæst, og Rydningen gik løs paany. Og da nu den tredje Vinter kom, havde han saa meget forædlet Foder, at han beholdt sine Kreature. Da var Kampen med Vildskoven bestaaet, Grunden gav ti-dobbelts Gjængjeld, og den fattige Nybygger endte som en velstaaende Jorddrot."

~~Ehx~~ I de veldige skogstrekninger som for 150 år siden lå ubygde, er der nu tre herreder med omkring 900 bruk og med et samlet innmarksareal på nærmere 40.00 mål. Og enda er der meget god rydningsjord udyrket.

Reiser man gjennem dalen en sommerdag når eng og åker står i flor, møter man en så rik og frodig vegetasjon at man kunde tro sig hensatt til en av Østlandets daler. Bare de alpeformede, snedekte fjell mot synsranden forteller at man midt i Nordlands eventyrverden. Magdalene Thoresen har skildret dalens skjønnhet i følgende høistemte ord: "Den Fart gjennem Maalselvdalen kan Ingen glemme. Der er en Ening af ~~Skxxj~~ Skjønhed og Kraft, en Bredde og Afveksling i Billedet, som kan gjøre selv den trætteste Sjæl livsglad. Man glemmer rent ud Norden, og tror sig forflyttet til en af de Egne, hvor man af Mangel paa geografisk Nøjagtighed henlægger Edens Have."

Folket deroppe har trofast holdt på sitt østlandske sprog og levesett. Nu er der nok mange av sjøbygdene som står på høide med Målselv og Bardu når det gjelder rasjonelt og moderne jordbruk. Men at disse bygdene har betydd uhyre meget for å fremme jordbruket i Troms, er ikke tvilsomt. Broen over Målselv på riksveien mellem Narvik og Tromsø, som åpnes 23. juli i år betyr en stor lettelse for samferdselen og dermed et nytt skritt fremover i bygdenes utvikling. Det er derfor naturlig at folket i Målselv benytter denne anledning til å minnes de første rydningsmenn som for 150 år siden skapte nye hjem i ødemarken.